

Ланселот Лавтон

**УКРАЇНА:
НАЙБІЛЬША
ПРОБЛЕМА
ЄВРОПИ**

Переклав ПЕТРО БАЛЕЙ

Ланселот Лавтон

УКРАЇНА: НАЙБІЛЬША ПРОБЛЕМА ЄВРОПИ*

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА ІІ АРХІВ
В ТОРОНТІ

Це звітна доповідь, виголошена у Близько- і Середньосхідньому Товаристві 1-го лютого (1939 р.), за ласкавою згодою сера Франка і леді Нюнес (в їхній резиденції) під адресою 55 Принцес Гейт (Лондон). Головував містер Філіпс, член парламенту. Деякі історичної природи й інші примітки додані.

*"UKRAINA: Europe's Greatest Problem," by Lancelot Lawton.
Reprinted from "East Europe and Contemporary Russia"
(vol. 3, No. 1, Spring, 1939). Переклад Петра Балєя.

Друковано 1993 р., Чікаго, Іллінойс
на замовлення ВОЛОДИМИРА КОТЕНКА

В ході кількох останніх місяців, Україна — нація незнана на Заході — посіла перше місце в зацікавленнях світу. Думаю, що люди в більшості готові сказати, що знають мало, або й нічого не знають про неї, і це не є їхньою провиною. Для цього є добрі причини. Понсвольовачі України подбали добре про те, щоб вона залишалася незваною; вони навіть заперечують те, що вона будь-коли існувала. Було б дуже важко уявити собі щось більш гідне догани, як замовчування народу, який має природне право належати до родини європейських націй. Але випадки поза людським контролем висунули Україну на міжнародну арену.

Не зважаючи на широко поширену неінформованість в цій справі, загальне враження переважає, що від розв'язки української проблеми буде залежати доля Європи. Таке твердження має своє виправдання. Україна є в три чи чотири рази більша і має населення рівне тому, що у Великій Британії. Коли Москва захопила Україну, зразу ж наступило покороєння Кавказу. Відтоді шляхи до Близького Сходу стали для Росії відкриті, і її мрії про захоплення Константинополя перестали бути фантастичними. Також відтоді європейські нації стали бути втисненими у півострів на краю розлогого континенту, що розтягнувся від Північного моря до Тихого океану — якщо європейські держави не зважаться на заморську експансію. Версальський договір потвердив цей уклад. В результаті, сьогоднішня Московія, яка тепер називає себе Советським Союзом, має понад 200 національностями, займає територію близько дев'яти мільйонів квадратних миль, а всі інші нації Європи стиснені на півтора мільйона квадратних миль.

З усіх націй, підкорених Советському Союзові, Україна є найбільшою і найважливішою. Розташована між двома великими системами гір — між Кавказом і Карпатами — на сході вона торкається порогів Азії, на заході втис-

кається в Центральну Європу, а на півдні — від своїх берегів вздовж Чорного моря має доступ до Середземноморського басейну. Перед війною, вона була поцептертована: Росією, Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною.

Коли матимемо на увазі унікальне географічне положення України, ми матимем підставу вірити, що в наших часах, коли стільки народів хочуть утриматися на своїх посіlostях і поширити їх, кожна поважна спроба з боку України позбутися своїх поцелювачів і об'єднати свої розпарцельовані райони в одній незалежній Українській державі, мусить викликати спротив.

Якщо Україні поцастить, на сході Європи з'являться держава, територіально і по населенню друга після Росії. Такого масштабу подія, найбільш правдоподібно, викликала б одночасні й важливі зміни всюди. Це вплинуло б, а то й вирішило б долю більшовизму в Советському Союзі, як і, можливо, націонал-соціалізму в Німеччині. Воно також вирішило б майбутнє Польщі, Румунії і сусідніх земель, і створило б нові і поважні проблеми для Бритійської імперії.

Які є перспективи на успіхи України? Перед тим як відповісти на це питання, мені хочеться сказати, що я не є прихильник України. Це тільки моє зацікавлення як дослідника східноєвропейського комплексу.

Між росіянами є найбільше таких, які мали — і ще мають — дуже примітивний підхід у стосунках з Україною. Мова про старорежимних, а не про советських росіян:

„Немає і ніколи не було такої нації як Україна“, — говорять вони у засліпленні. Таке зацвернення було фактично зроблене в офіційному проголошенні міністра внутрішніх справ у 1863 році і відтоді часто повторюване. Говориться, що Україна це просто південна частина Росії. Багато поляків заперечували існування української нації. Говорили, що Україна була тільки частиною

Польщі. В цих суперечливих між собою претенсіях лежить трагічне існування України.

Коли є так багато чого сказати про сучасні події, я не повинен довго зупинятися над давно минулим. Але тому, що ще й тепер росіяни твердять і декогрі — хоч в меншій мірі — поляки, що український націоналізм не має глибокого коріння, коротке звернення до історії необхідне для розуміння сучасної ситуації.

Можна довести, що упродовж трьох окремих періодів Українська держава існувала. Перший з них — від дев'ятого до тринадцятого століття. Упродовж цих понад триста років на території, знаній сьогодні як Україна, існувала потужна й культурна держава, одна з найсередовішніх в Європі. Держава відома під назвою Русь була Україною, а її столицею був Київ. Хоч її зв'язки з північчю були різні, росіяни говорять, що вона була тождана з Росією, тобто з нацією, яка заснувала кілька століть пізніше. В наслідок цього, вони присвоїли собі її територію, її народ, її героїв, її святих, її культуру і все її майно. А проте, їх власний історик Ключевський признає, що населення тих двох районів складалося з двох окремих етнічних груп, і що фізичні властивості тих двох районів значно відрізнялися.

Другим періодом української незалежності був козацький період. Коли Україна, спустошена татарськими ордами й атакована з півночі, лежала безпомічна, Литва і Польща зайняли її територію. І коли в 16-му столітті унія цих двох держав була загігнена, Україна майже в цілості опинилася під польським пануванням. Цікаво пригадати, що в тому ж часі литвини і поляки ділили спільний страх перед Москвою і Німеччиною. Здавалося, Україна як нація може тут же зникнути. Щоб вижити, вищі шари української нації були змушені піддатися польонізації, а українське селянство було закріпачене польською

шляхтою і жидами.

І тут сталася подивугідна річ. Козаки, які під назвою „бродяг" (brodzniki) існували в стародавній Україні, з'єдналися й заснували свою славу державу на острові (нижче порогів) на Дніпрі. Систему правління в тій державі можна, хіба, назвати демократичним деспотизмом. Щорічно казаки голосуванням вибирали свого правителя, якого називали гетьманом і який мав владу над життям і смертю своїх виборців. Але завжди, наприкінці свого речення він мусів дати звіт із своєї влади, і коли він поважно надуживав її, йому загрожувало у'язнення, а то й кара смерті.

Козацька держава була насправді, у своєрідній собі формі, продовженням української держави. Це правда, що та держава визнавала суверенітет польських королів над собою і часом служила їм, але не признавала над собою іншого права крім свого, і не було такої сили на землі, яка пробувала б вбити її з її острівської твердині. Козаки воювали з татарами, з турками, а також з поляками, коли бачили в цьому потребу. Не диво ж, що польський король Степан Баторій так писався про них: „Котрогося дия незалежна нація постане з цього шумовиння”.

В однаковій мірі компетентні як на воді, так і на суші, козаки часто заливали аж до Анатолії і поверталися з великою здобиччю. Сильний був у них дух бунту, який залишився живим і в сьогоднішній Україні. Боляни (Boylan), французький інженер на службі у польського короля, який у тих часах прожив в Україні 17 літ, ось так писав про них: „Без волі в них немає бажання жити і це власне є причиною того, що вони швидко до опору і бунту проти державного закону, коли почувують себе обмеженими ним; рідко коли проминає сім-вісім років без бунту проти цього”.

Інші вчені говорять про них в подібному дусі. Всі погоджуються на тому, що їх ніщо не стримає в їхніх намі-

рах, що вони були горді і що вони воліли смерть, ніж неволю.

Часто козаків поновлювали свої ряди українськими селянами, що втікали зі служби від польських панів, як рівнож і мужами різних національностей, які любили боротьбу і волю. З цієї поївопничої й зановязтливої людности й заростав стрижень української нації. Тому українська проблема є біологічною й расовою природи, і всякі заходи, які не враховують цього факту, позбавляють себе можливості розв'язати цю проблему. Козаки завжди стояли за українське селянство. Безсторонні науковці погодяться, що між польськими земле-власниками й жидами, що були їхніми агентами і нерідко господарями, селяни були доведені до крайніх злидин і зневаги. Навіть жидівські історики признають, що жиди тоді були всемогутні. Вони управляли панськими економіями, монополізували міста і тримали контроль у своїх руках не тільки над податками, але й над приходами православної церкви; стягали податки від хрещень і похоронів, часто в ролі чиновників робили судочинство. Жид, що жив у тих часах, Мозес Ганновер, згадавши про втрати жидів у маєностях, в золоті і сріблі з рук козаків, уважав, що всі ті терпіння були за їхні гріхи.

В 1648 р. прославлений козацький гетьман, знаний як Хмельницький, якого справжнє прізвище було Хмель, мобілізував козацькі сили і скинув подвійну тиранію. Україна тоді стала вільна і незалежна, а Хмеля стали порівнювати до Кромвеля, з яким він фактично кореспондував. Бувши заслабою, щоб одночасно воювати з поляками, москвинами і татарами, Україна заключила союз із Москвою, як рівний з рівним, але Москва була віроломна і вислала переважаючі сили в Україну, яку вона в кінці анексувала. Деякі роки пізніше, знеможена війнами і конфліктом з Польщею, а також неспроможна усмирити козаків, які не переставали бунтуватись, Москва погодилася з Польщею і поді-

лилася з нею Україною. Одне, ще ціле століття козаків чинили відчайдушний опір.

При кожній такій нагоді, Москва великими групами засилала їх до інших частин імперії, і зокрема багато з них були вислані копати канали в огруєних газамі багнах біля Петербургу, де вони й гинули.

Як тільки Москва закріпила свою владу над Україною, вона змінила свою назву з Московії на „Росію”. Знову виглядало, що український народ буде стертий з лиця землі. Щоб зберегти себе фізично, його вищі класи мусіли робити все, що від них вимагалось, тобто піддатися росіянізації і польонізації. Але в народі, поміж селянством, український націоналізм продовжував жити. Починаючи з романтичного руху у дев'ятнадцятому столітті, той рух поступово влився в літературні форми і врешті став політичним. На початку той націоналізм можна було задовольнити навіть чимось меншим, ніж автономія; коли ж навіть російські ліберали не хотіли й слухати про якісь обмежені концесії, він поступово, але невпинно перейшов у сепаратизм.

До того часу, центр культури був на півдні. Київ був ближче до Заходу, ніж Москва, і поважно користувався латинськими джерелами. Насправді, Московія була ученицею України і зачепила від неї все, що тільки знала. Але від хвилини апексії України і зміни своєї назви на „Росія” вона навмисне намагалася спихати Україну на задній план і гальмувати її розвиток. Заборонено було вживання української мови в школах і в наукових та історичних працях. Не тільки все можливе було зроблено, щоб витиснути й ліквідувати українську мову, але й знищити національну свідомість, що насамперед виявляється в мові. Україна була трактована, як колонія. Вона була багатою на зерно і на сирівці, а Росія, зазедбуючи свої ресурси, апетитно користу-

валася ними з півдня. Влада була централізована в Москві; майже всі іменовані урядники, особливо судді, були росіяни, а українських патріотів заслано в Сибір. Якщо української нації не існує, в чому намагаються переконати нас росіяни, чому мав би той гніт і росіянізація з такою послідовністю і жорстокістю проводитись? Навіть Російська енциклопедія не могла не визнати, що „хоч важко устійити момент його народження, національне самовиявлення ніколи не замирало в Україні“.

Російські володарі, протилежно тому, що вони говорили чужинцям, у спо-сму серці питаювали побоювання. Про це свідчить цитата з брошури, написаної в 1907 році ген. Залеським, гололою казанської філії „Союзу російського народу“, зневажливо названого „Чорною сотисю“: „Вже тисячу літ російський народ збирає безліч земель, заселених різними національностями. Більшість з них продовжують буги ворожими і в глибині свого серця мріють про відродження своєї незалежності і часом справді бунтуються. Коли станеться так, що зла доля знайде Росію, ті чужі національності повстануть і будуть намагатися повалити трон Російської Держави“.

Умови для українців у Росії були значно гірші, ніж для українців у Галичині. Під час поділів Польщі — від 1772 до 1795 року — Україна також була поділена: Галичина відійшла до Австрії. Там українцям дозволено було мати свої власні школи, свою літературу і врешті своїх власних професорів у Львівському університеті. Ліберальне наставлення Австрії супроти українців не подобалося Росії і тертя на цьому ґрунті стало однією з головних причин Великої війни.

1914 року зла доля, якої побоювався генерал Залеський, знайшла Росію. Це була Європейська війна, в наслідок якої Україна в 1918 році стала незалежною державою. В мене замало часу розпо-

відати про цей складний період. Заатакований більшовиками, український уряд запросив на допомогу Центральні держави. Те запрошення цілком добре відповідало намірам Німеччини й Австро-Угорщини. Вони почали негайно вимагати збіжжя і з хвилиною вступу їх армій в країну заходилися стягати різні харчі. Українське керівництво, яке стало на боці селян і відмовилося спрняти в тій конфіскації, було розігнане. Головна команда німецької армії покликала на гетьмана України ген. Скоропадського, який командував корпусом російського війська і був українського походження.

Німці, що його підтримували, зустріли великий спротив з боку селян; багато тисяч з них було вбитих. Коли під ударами альянтів німецький фронт на Заході провалився, німці відійшли з України, а Скоропадський, перебраний на німецького офіцера, втік до Німеччини, де й живе по сьогоднішній день. Українська Директорія, очолена Петлюрою, заатакована з усіх боків білими й червоними, не втрималася довго. В Україні був заведений советський режим.

Спершу, перед тим як постав Советський Союз, більшовики ніби визнали незалежність України. Але це було з їхнього боку вдаване під примусом тяжкого періоду в їхній боротьбі за закріплення своєї влади. У своїх писаннях Ленін дотримувався тієї думки, що великороси, тобто насправді московити, були виправдані в почуванні національної гордості, бож, як-не-як, вони створили революційну клясу і зробили соціалізм доступним цілому людству. Говорив Ленін: „Ми не симпатизуємо малим державам. Ми обстоюємо централізм і є проти федеративних стосунків“.

В цій країні (в Англії) переважає опінія, що нікому неможливо знати, що діється в Советському Союзі. Це помилкова опінія. В советській пресі існують докази того, що (як висловився сам Сталін) націоналізм в Україні є поважною

небезпеку. Багато спостерігачів, як українських так і чужоземних, погоджуються, що існуючі обставини виправдовують тривогу представників совєтської влади. Перед початком і після війни я сам був добре ознайомлений з українським націоналізмом. В 1933 році, повернувшись з відвідин в Україні, містер Гарет Джонс (Gareth Jones) доповідав і писав статті у шоденній англійській пресі, де він виразно стверджував, що в Україні існує дуже сильний націоналістичний рух. Інші підтверджували те спостереження. Одним з них є відомий Лазаревський, який прожив 10 років у Радянській Україні і був добре ознайомлений з українськими лідерами.

На відміну від староросійських росіян більшовики не заперечують існування української нації. Ленін писав: „Через свос переслідування, царизм і російська буржуазія залишили в серцях сусідніх народів велику неприязнь до великоросів. Замість самовизначення я пропоную точніше формулювання — право на вільне відокремлення”. Те право було фактично занесене в конституцію, але без приписаної процедури, як це мало б статися. Кожен, хто відверто говорить про сепаратизм, безслідно зникає в Совєтському Союзі.

Багато українських комуністів шпиро вірили, що українська автономія буде респектована і що українська партія, українська економічна організація й українська Червона Армія будуть існувати незалежно від Москви. Вони скоро розчарувалися. Засобами конституції від 1924 року, яка заклала основи під т. зв. Союз Соціалістичних Совєтських республік, Україна була цілком позбавлена автономії і вся політична, мілітарна й економічна влада була централізована в Москві. Тільки завідування культурними справами було залишене Україні. Справжня причина такої ситуації була виявлена провідним більшовицьким терористом Поповим в цей спосіб: „Більшовики не повинні залиша-

тися поза українським національним розвитком, з яким утотожуються маси. В протилежному випадку він підє своїм власним шляхом, що для нас буде небезпечним. Щоб стати ближче до мас, ми мусимо вивчити українську мову”.

Згідно з цією порадою, українська мова була проголошена офіційною. В порівнянні з царськими часами, це був великий прогрес. Некомуністи, що головним чином гуртувалися біля Академії наук, як також і комуністи, стали запонадливо користуватися цією поступкою й посилювати літературну і культурну працю. Безсумнівно, наступило відродження патріотизму.

В 1925-26 рр. під проводом Шумського, Максимовича і Хвильового — відомого письменника — появилася в українській партії опозиція, яка домагалася виготовлення національної комуністичної програми. В наслідок цього Центральний Комітет партії в Києві вважав за потрібне повідомити Третій Інтернаціонал у Москві про те, що існування опозиційних груп було суто антисовєтською роботою як у містах, так і по селах, і що в Україні розростається шовінізм.

В році 1929 ГПУ викрило широко-закресну революційну організацію під назвою Спілка Визволення України. Сорок п'ять провідних людей було на довгі роки ув'язнено і багато обвинувачених у спілці з ними було розстріляно. Двома роками пізніше (1931 р.) інша революційна організація була викрита під наз. Національна Центральна. В тому році почалася насильна колективізація села.

Тут треба пояснити, що національний рух не обмежувався лише колами інтелігенції. Між інтелігенцією було багато агрономів, які мали дуже близькі стосунки із селянами. В жодній частині Совєтського Союзу спротив колективізації не був такий упертний і сильний, як в Україні. Причиною цього було те, що за царату, у протилежності до

більшості російського селянства, українські селяни не знали сільської комуні (общини) і мали індивідуальні господарства. Усіма засобами, що лишилися в їх розпорядженні, вони боролися за свій український стиль життя, і в кінці п'ять мільйонів селян загинули від голоду і з інших причин. На Заході мало було відомо про цю велику трагедію.

В кожному із тих „голодних” років 1932-33 революційне підпілля знову було викриті; 1933-го воно набрало форм мілітарної організації, в яку включилися і командири Червоної Армії. 1933-го року чотири тисячі свідомих українців були заарештовані за свій національний патріотизм.

В 1933 Скрипник, старій більшовик і приятель Леніна, який займав ряд високих посад, включно із постом заступника голови Ради комісарів в Україні, був звинувачений в конспірації з наміром стати на чолі незалежної України, і коли був покликаний до Москви звітувати про свою діяльність, наклав на себе руки.

Постишев, росіянин, був присланий з півночі. Прибув він з великою свитою росіян і з великою силою російського війська. Націоналістів стали знаходити в усіх прошарках населення по цілій Україні. Близько половини компартії в Україні було вичищено разом із сотнями урядовців.

Багато українських комуністів, яких помилувано, гратувували Постишеву за його добру працю, а він, вірячи в шпирість тих похвал, був дуже задоволений собою. В той же час Любченко, новий голова Ради Народних комісарів України, з гордістю заявляв, що під сильним проводом партії український націоналізм докорінно знищений. А проте, вже протягом одного року, клопіт почався знову і в багатьох районах постали заворушення. Незабаром Любченко був змушений сказати, що „український націоналізм ще раз наступає суцільною формацією”, а сам

Постишев нарікав, що трудно гармонізувати більшовизм з націоналізмом, і визнав, що, зрештою, націоналізм завжди перемагав. Після того його також відкликали до Москви й остаточно він зник десь на Далекій півночі.

В січні 1937 року Лазаря Кагановича, дівря Сталіна, надіслано в Україну, разом з великою групою чекістів. Він зробив висновок, що ще багато серед українських комуністів залишилося націоналістів, які тільки вдають із себе комуністів. Невдовзі було розкрито нову конспірацію. Цього разу головним злочинцем виявився сам Любченко, голова Ради Комісарів. Був час, коли він був непримиренно ворожий до українських націоналістів і навіть виступав прокурором на судовому процесі ним самим заарештованих сорока п'яти провідних людей. Раптом він підніс протест проти уведення російської мови в початковій народній школі, бо це утруднювало дітям вивчати свою рідну українську мову. Російська мова, говорив він, може стати предметом навчання багато пізніше як чужоземна мова. На конференції компартії він дорікав, що чужі елементи — маючи на увазі російські елементи — саботують українізацію, яку, на його думку, треба проводити з повною енергією.

Тоді Москва вислала нового репрезентанта в Україну, експерта-чекіста, який називався Ізраель Леплевскі. Знову було викрито, що українські націоналісти отримали чільні посади на всіх заводах та інституціях; в Академії наук, в технічних організаціях і в кооперативних об'єднаннях. Любченко (Панас) обрав самогубство, замість того, щоб стати перед судом (процедуру якого він добре знав, — П. Б.). Його наступник, молодий комуніст, званий Бондаренко, був настільки нерозумний, щоб прийняти запрошення з Москви, і з того часу не було про нього чути.

Якийсь час українська Рада Народ-

них Комісарів була без голови. Тоді був назначений добре знайий російський чекіст Коротченков і другий добре відомий російський чекіст, званий Хрушов, став секретарем компартії України. Приблизно в той час старий більшовик і приятель Леніна Петровський, який від початку був президентом Української Радянської республіки, був арештований і зник.

Інші комуністи такої ж популярності пропадали. В останні часи всіх українських націоналістів називали троцькістами і наймитами фашистських держав. Отож в Україні на протязі семи останніх років змови повторювалися в короткі проміжки часу, і не мало було резигнацій. Ті маніфестації були не тільки протисовєтські. Вони завжди мали дальшу мету: творення української незалежної держави.

Радянська Україна простором рівняється Німеччині перед злукою з Австрією. Часом говориться, що без неї Росія не могла б прокормити себе. Це неправда. Сучасні зернозбори в Україні заледве здатні прокормити народ України, і коли — як це тепер мається — велику частину зборів забирас держава, багато українців мусять голодувати. Правда, що не в меншій мірі, як царська Росія, совєтська Росія залежна від України під оглядом вугілля, чавуну та інших сировців, хоч багато їх знаходиться в інших місцях на її (російській) території. Якщо Росія втратила б Україну, то мусіла б розвинути власні ресурси. Тільки тому, що вона трактує Україну як свою колонію, Росія може собі дозволити на занедбування власних ресурсів.

Російський уряд не претендує бути милосердним супроти своїх опонентів. Від Польщі можна б сподіватися чогось іншого. А проте стосунки між поляками й українцями аж такі погані, як тільки може бути. В 1918 році українці проголосили в Східній Галичині незалежну державу, яку бажали получить з Великою Україною із сто-

лицею в Кисві. Після завзятих боїв український уряд в Галичині був повалений поляками, які пізніше — після війни з більшовиками відібрали у них дві українські провінції: Волинь і Полісся. На той час Пілсудський мріяв про відродження старої польської імперії, на яку мали складатися Польща, Литва й Україна у федеративній формі. Альянти, заскочені доконаним фактом, прийняли це в угоду Франції, яка жила ілюзією, що велика Польща — це сильна Польща. Згода Антанти була дана під умовою, що українцям Галичини Польща мала дати автономію. Польський уряд погодився на цю вимогу і — що більше — підписав договір про оборону меншостей. Часто парламентарними й іншими заходами українці намагалися спонукати поляків дотримати дане ними слово. Покищо це було безуспішне. Тепер у польській Україні стан перманентної революції.

Українці нарікають, що їхнє населення, як вони кажуть, в кількості шість мільйонів, свідомо понижується і щоб те пониження було тим дошкульніше, великій частині пришивається назву русинів. Вони нарікають на брак власного університету у Львові, що їм дозволяють тільки на малий контингент студентів в польських університетах і що після закінчення студій вони не можуть знайти собі праці поза індустрією і дрібною торгівлею. Вони нарікають, що число шкіл, в яких навчається українською і польською, поступово зменшується. Вони нарікають, що ґрунти панських економій, які парцелюються на українській території, передаються полякам, а не українцям, що — іншими словами — поляки систематично колонізують Західню Україну.

Вони нарікають, що їхня преса піддана суворій цензурі і що організації, змістом діяльності яких є дещо більше ніж спорт, часто підлягають розп'язанню. Вони нарікають на сваволлю місцевих дрібних урядовців і що немає

справедливості для українців; і тої факт, що все це добре відоме польському населенню, спричинюється до зневажливого трактування українців. Вони жаліються, що тисячі українців перебувають у в'язницях і таборах і що арештованих тримають довго і без подання причини по тюрмах, а тим часом поліція дошукється доказів їхньої провини. Вони жаліються, що провини, за які суворо карається українців, полякам обходяться легко.

Не треба думати, що українці крім бунтів нічого не роблять. Вони пробувають побудувати своє власне життя і потворили компетентно всесні організації для самоосвіти, агрикультури і кооперативних підприємств. Правда, певна кількість українців стосує терор. З другого боку, методи урядового переслідування, або т. зв. нацифікації, також терористичної натурн. Немас сумніву в тому, що дві горді і вперті полі зуцарилися й у висліді між ними постало таке напруження, що тепер досягти у будь-чому згоди неможливо.

Українці рішались здобути собі волю. Поляки не квапляться дати їй ім. Вони переконані, що мусять мати Галичину, Волинь і Полісея, які становлять одну третину всієї території, щоб забезпечити себе від Совєтської Росії. Вони їй не уявляють собі, що найкращою формою забезпечення є задоволення Галичина.

Під Румунією в Басарабії, яка перед тим була російською провінцією, і на Буковині, що була під Австрією, живе близько один мільйон українців. Тут також поставлені перед доконані факти Альянти прийняли їх. В Румунії українці трактують так же ногоно, як і деінде, під деяким оглядом то їй гірше, бо їх навіть не трактується як вартих речевої уваги. Із свідомості про інші національні меншини їх виключено. Паскільки неповажний режим, якому вони підлягають, можна судити з того факту, що їхня преса не тіль-

ки що піддається суворій цензурі, але їй змушена друкувати матеріяли, що їх постачає уряд для власного звеличування.

Врешті, ми приходимо до четвертої і найменшої частини українських земель, яка після війни перейшла від Угорщини до Чехо-Словацьчини. Захованій на Карпатському узгір'ї, віддалений від битих шляхів Європи, лежить невеликий район, яких 12,000 кв. км завбільшки, заселений у переважній більшості українцями або русинами, як їх тут називають. Віками він належав угорцям. Люди — переважно селяни, злиденно бідні. Ніхто не знав про них багато. Вони були занедбані й перещочувані. Напевно ніхто не підозрівав, що й у них є національні прагнення. Але вони вилонили деяку кількість інтелектуалів і в кінци війни, хоч між ними було немало непорозумінь, стало ясно, що вони хочуть автономії, або злуки з Українською республікою під проводом Петлюри. Чехи знаменито використали ситуацію в свою користь і окупували територію, поклинаючись у своє оправдання на договір, доконаний Масариком у Філядельфії 1918 року з групою смігрантів Карпатської України, які погодилися на включення її в Чехо-Словацьку державу під умовою повної автономії. Мирова конференція знову прийняла доконаний факт, але із застереженням, що територія має бути автономною одиницею і вповні самоправною, не нарушаючи цілості Чехо-Словацької держави. Чехи відмовилися виконати те зобов'язання. Вони адміністрували той район головню при допомозі власних урядовців, завели свою мову як урядову і дали українцям багато менше шкіл, ніж своєму народові. Чехи захочували білих росіян, тобто росіян старого режиму, ширити свою літературу й мову і робити все можливе, щоб переконати українців, що вони росіяни, або особливої карпато-русицької національності. Одначе в 1919 році Чехо-Словацька

Академія наук проголосила, що край є український і що його мова повинна бути і фактично була українська. Остаточо, як ми це знаємо, Чехо-Словаччина заключила пакт з Совєтським Союзом.

Причину, яку подала Чехо-Словаччина, відмовляючись признати автономію, було те, що українці відсталіший народ, але треба признати, що Чехо-Словаччина не виявила аж ніякої запущеності, щоб допомогти їм стати прогресивнішими. В 1934 році д-р Бенеш сказав про Карпато-Україну: „Ця частина Чехо-Словацької республіки належить і завжди буде належати нам”.

Поділена поміж чотирма державами і як предмет зацікавлення багатьох, українська проблема велика і складна, але в орбіті її перехресних тенденцій дається розпізнати її справжню природу. Україна — селянський народ. З цієї причини їх тримали в пониженні. Століттями вони були під владою росіян, поляків і жидів. Їхні міста і індустрія були майже в цілості в руках тих народів. В якому пошанівку самі українці й їхня праця були у сусідів, нехай посвідчить той факт, що гебрейські батьки радили своїм синам ніколи не ставати робітниками на ріллі. На жаль, Україна не була єдиною країною, де на культиваторів ґрунтів дивилися згори. Але надіюся, що ця погорда міста до агрикультури минається. Сьогодні селяни всіх країн домагаються підвищення і поваги до себе. Тож це цілком природне, що в цей момент українське питання повинно б вийти наверх і що селянський народ України повинен вилонити покоління енергійних молодих провідників. Коли раніше я зупинився на військових якостях їхніх предків, то це для того, щоб показати, що українці мають великі бойові традиції. Тепер я хотів би додати, що хоч і навіщені всіма вадами, вони також посідають всі властивості селянського народу і не мало великих талантів, включно з науковими

здібностями, художніми, музичними і справді для всякої позитивної діяльності.

Ви сподівається почути від мене дещо про ставлення чужоземних народів до України. Україна має всі ті сирівці, яких потребує Німеччина. Ясно, що майбутнє Німеччини буде тісно пов'язане з Південносхідною Європою. В минулому Німеччина і Австрія мали як економічні, так і культурні сильні зв'язки з тим тереном. Справді, німці говорять, що там вони мали переважачі шанси. Коли німці говорять про Південносхідну Європу, вони мають на думці Україну. Але тимчасово чужоземні нації не мають доступу до цієї території ні економічно, ані культурно. Послідовно Німеччина глибоко зацікавлена українським національним рухом.

Трудно собі уявити, як Україна могла б визволитися з-під совєтського панування без допомоги ззовні. Якщо певний того, що велика більшість населення вітала б таку допомогу, хоч би тільки тимчасово, я так же само певний того, що їхні провідники не бажать собі заміни одного переможа іншим — вони хочуть незалежної України. Очевидно, вони не відкинуть з легкої руки допомогу звідки вона не приходила б. Питання стоїть, на яких умовах така допомога була б досяжна.

Відколи Гітлер при владі, він не сказав нічого важливого про Україну, а що сказав перед тим, те не було дуже ясно, бо хоч в „Майн Кампф” він кинув зауваження, без сумніву, щодо Росії: „Ми спрямовуємо очі нашого народу в бік земель на Сході”, то дещо далі він повчав той німецький народ: „Не вбачати його майбутньої мети в поході головокружних перемог в роді Олександрових, а в солідній праці німецького плуга”.

Німеччина не могла забути свого не дуже то приємного досвіду в 1918 р. Якщо тепер економічна нагода мала б бути ціною її допомоги, тоді, можливо, Україна була б згідна заплатити. По

сьогодні Німеччина слина є тією великою потугою, яка цікавиться тим районом. Демократії перебирають і вибирають дуже обережно тих, кого наділяють своєю симпатією, і не завжди дістають її той народ і ті національності, які тієї симпатії найбільше потребують.

Польща також хотіла б бачити Україну відділену від Совєтського Союзу, але не за німецькою допомогою. Україна її сусід в межу й вона тої думки, що географічно, історично й економічно її одній прислугувє право цікавитися майбутнім України. Вона також уважає, що німецька інтервенція в тому районі загрожувала б її власній екзистенції і причинилася б до втрати Галичини, Волині і Полісся. Як би воно не було, в тій проблемі перше місце займає реальна німецька сила, наполегливість німецьких інтересів і віра, що тільки вона могла б подати таку зовнішню допомогу, яка уможливила б українцям визволитися з-під Совєтського Союзу.

Ці розважання зразу підказують питання: яка повинна бути постава Великої Британії? Наша постава, я думаю, повинна бути та, що й українців. Ми повинні стояти по боці України і кожної держави, яка готова допомогти їй на сприсливих для неї умовах. Іншими словами, ми повинні старатися довести до такої розв'язки, якої вона сама бажає. Я переконаний, що наша дія в цьому напрямі була б в наших інтересах, а також і в її.

Великі зміни наближаються у Східній Європі і проблеми, подібні українським, постануть деінде. Якщо ті проблеми малося б розв'язувати в новому дусі новим способом, тоді мусять знайтися якісь засоби, щоб у їх реалізації малі нації могли жити як незалежні побіч старих і сильних націй.

ІСТОРИЧНІ Й ІНШІ ПРИМІТКИ

Два різні народи

Багато росіян заявляють, що українці, білоруси й росіяни — один і той же самий народ. Свої запевнення вони базують на факті, що був час, коли українці називали себе „РУСЬКИМИ” і росіяни (тобто великороси або москвини) говорили про себе і справді ще говорять про себе як „РУССКИ”. Росіяни кажуть, що вони називають себе „русскими”, бо в дійсності вони тотожні з українським народом. Чи ця претенсія оправдана? Так поставлена справа викликає дещо більше ніж академічне зацікавлення; наполегливе повторювання цього російського твердження розповсюдило замішання. Очевидно, тут постає потреба історичного дослідження. А все таки, незалежно від того, як справа вирішиться, домагання українців національної незалежності не можна заперечити. Щоб довести таке вимагання, вистачає того, що переважна кількість українців свідомі сьогодні, що вони національно різні від інших національностей. А що ця умова задовільнена, ніхто — хто тільки совісно прослідив модерний український рух — не може в цьому ні на хвилинку сумніватися. Але коли б продемонструвати, що український націоналізм має глибокі коріння в історії, хто буде перечити, що їхня справа від цього незмірно зростає?

Давайте перше подивимося, що мають сказати в цій справі російські науковці. Академік Ф. Е. Корш розв'язував це питання ось як:

„Про українця логічно думаюча людина скаже: так, він руський, а все таки він не є великорос. Але російський спеціаліст від патріотизму вигукне: «Ага! він руський. Також і ми. Тому він такий самий, як і ми, і тому він не має права на щось особливе”.

Дейнде Корш віднотував: „Це подвійне значення слова РУСЬ і РУССКІ дає нагоду для непорозуміння — не завжди щиро — між нашими теоретичними і практичними політиками”.

Тут треба пояснити, що в стародавні часи слово РУСЬ відносилось до території, до держави і до людей. Старі історичні документи говорять про Русь перш усього як про землю племені полян, потім як державу в басейні Дніпра, столицею якої був Київ.

Держава складалася з київської території, чернігівської і переяславської. Тож Русь у тих часах було синонімом того, що в пізніших часах було українськими землями. Інші території, заселені іншими східними слов'янами, не називалися ні Русь, ні руські землі. Є безліч достульних джерельних документів, щоб докзати правильність цього твердження. На жаль, у мене не має тут місця зачитувати більше ніж один чи два приклади.

В Першому Новгородському Літописі було записано: „Того року (1145) вся руська земля пішла проти Галича і спустошила аж надто багато його територій”. Отож ясно, що Галич — це не Русь. Цей самий літопис також посилався на подорож, відбуту 1135 року посадником Мирославом і архієпископом Нифонтом з Новгорода на Русь і згадав, що в році 1221 „вони (новгородці) відправляли князя Всеволода, кажучи: «Ми не хочемо тебе; іди, куди хочеш — іди до свого батька на Русь»”. І тут цілком виразно, що Новгород не був Русь.

Поміж іншими свідченнями старих хронік, що прямо стосуються до теми нашої дискусії, нехай вільно мені буде зачитувати наступне: „І Святослав прийшов з людьми Суздаль, Смоленська і Полоцька на Русь” (в році 1167) „...він (московський князь) іде з Москви на Русь”. Тут виразно, що Суздаль, Смоленськ, Полоцьк і Москва не були Русь.

Як уже було сказано, можна було б навести багато більше історичних дока-

зів, щоб показати, що в старих часах — тобто від дев'ятого до тринадцятого століття — назви „Русь” і „Руська земля” стосувалися до районів Києва, Чернігова і Переяслава, а не до інших районів, заселених східними слов'янами.

Це правда, що деякі старі хроніки посилалися на новгородських, смоленських, суздальських і московських князів як на „русських князів”, але робили це тільки тому, що ті князі були нащадками руської династії Володимира Великого і Володимира Мономаха. Те посилення було династичної природи та й тільки; воно не означало, що поселенці тих районів, якими ті князі володіли, були РУСЬКІ (або інакше РУСИ, РУСИНИ чи РУСИЧІ).

Коли в 13-му столітті Київська Держава впала, назва Русь перейшла до Галичини-Волині і (люди) віддаленої Підкарпатської Русі стали бути звані як РУСЬКІ або РУСИНИ. Факт, що ці назви збереглися до наших днів на Підкарпатській Русі (або Карпато-Україні), уможливило росіянам претендувати, що люди того району росіяни, коли в суті речі вони українці. В наслідок цього було зломанірно спричинено багато баламутства в умах багатьох чужоземців.

Треба додати, що назву Русь в латинській мові писалося як Рутенія (Ruthenia), а назву її людей як Рутені (Rutheni). Тут знову ми розкрили джерело багатьох замішань в наші часи і немало з них було зумисно підсунено ворогами України. Часто в статистичних даних русини представлені як відмінний від українців народ, тоді як насправді вони одно й те саме.

Великоросія і Малоросія

Назву „Великоросія” росіяни приміняють до території, на якій вони живуть, а назву „Малоросія” до території, де живуть українці. Часто це робиться з наміром понизити українців через порівнювання цих термінів у вульгарному

сенсі. (Я, бач, великий, а ти — малий — П. Б.).

Властво, визначення Велика Русь і Мала Русь візантійського походження. В 1299 році, коли київський митрополит Максим перенісся до Володимира, а його наступник Петро переїхав у Москву, Константинопільський патріарх, а також візантійський імператор почали стосувати до Київської митрополії назву „Мала Русь”. Згідно з грецьким розумінням „Мала Русь” однозначна із „Властивою Руссю” на відрізнення від „Великої Русі”, якою то назвою охоплювалися околичні території; аналогічними прикладами були: „Греція Мала”, що визначало властиву Грецію, і „Греція Велика”, що обіймала всі колоніальні посілости матірної Греції. Цікаво історично прослідити жонглявання назвами і титулами, яке довело до заперечення або перекручення первісного значення і вживання. Коли 1299 року митрополит Максим (грек з походження) перейшов жити до Володимира, він продовжував уживати титул „Митрополит Київський і всієї Русі”. Московський князь Іван Калита примусив його наслідника Петра перейти до Москви і в той же час, для піднесення власної гідності, присвоїв собі титул великого князя всієї Русі. А проте, в той час у його володінні не було ні одного квадратного сантиметра руських земель. В 1416 році була знову відновлена митрополича катедра в Києві. Найменований на той високий пост Григорій Цимблак був незалежний від Москви і силою того факту прийняв титул, на який тільки він мав право — „Митрополит Київський і всієї Русі”.

В чотирнадцятому столітті назви „Мала Русь”, „Велика Русь” знайшли нові приміщення. У висліді татарських наїздів у дванадцятому й тринадцятому століттях відбувалися великі переселення з Київської Русі на віддалені західні провінції Галичини і Волині. Згодом ті провінції перешли Київ своєю могутністю і процвітаням, а їхні волода-

рі були знані як „самодержці всіх Руських земель”. У ранньо-чотирнадцятому столітті кілька митрополитів пробували поширювати свої володіння на сусідню митрополію. Суперечку вирішив константинопільський патріарх і Святіший Синод шляхом перерозподілу епархій. Одному митрополитові призначено Галичину й Волинь під назвою „Мала Русь”, а другому приділено решту територій під назвою „Велика Русь”. Тож прецедент був пошанований: префікс „Мала” залишено при найважливішому із двох районів — при правлячому центрі.

В 1335 році Юрій II Галицький проголосив себе: „З ласки Божої дідичий князь всієї Малої Русі”. Згідно деяких авторитетів інтенцією того акту було відзначити факт, що його трон був новішого походження, ніж Київський трон — коліска раси і культури. З іншого боку, воно могло означати тільки потвердження митрополичих розмежувань.

Від 1340 року майже вся Русь (Україна) опинилася під формальним суверенітетом Литви, а Галичина під Польщею. Треба підкреслити, що назва Русь відносилася не до Москви, а до території Києва, Чернігова, Переяслава, Білорусі, Волині і Галичини. За винятком малих частин Чернігівщини й Сіверщини — і то тільки на короткий час — жодна частина Русі або Руських земель не підлягала царській владі. Тільки під кінець 16-го століття, коли Московія проголосила себе третім Римом і єдиним осідком Христової правди, її монарх почав величати себе „Царем Русі”, що викликало протест Польщі, монарх якої в той час також величав себе „Правителем Русі” — титул виведений з того факту, що Руські землі знаходилися під суверенітетом польського короля.

В 1648 році гетьман Богдан Хмельницький вигнав поляків з усієї території Русі або України і проголосив себе „монархом і самовладцем на Русі”. В той час він мав повне право на цей

титул. Згідно з Ключевським, „Мала Русь лежала ще поза горизонтом московської політики”. Поляки поновили напади на Україну, і Хмельницький мусів шукати допомоги. Він міг вибрати собі союзника з-поміж кількох, але остаточно схилився до Москви. В короткому часі вона надужила його довір'я і підступно використала нагоду підбити Україну. Вона також захотіла мати Білорусь і Литву, і відтоді цар почав уживати імперіальний титул: самодержець Великої Русі, і Малої Русі, і Білої Русі, і Литви, і Волині і Поділля. Російський історик Ключевський розповідає, що протягом кількох десятиліть малоросійське питання вичерпало російську закордонну політику й утруднювало втримати Київ і Східню Україну. Як ми вже бачили, в 17-му столітті Велика Русь і Мала Русь були вперше в історії названі в титулі суверенної Московії. Порядок, в якому вони були поставлені в тому титулі, вказував на виразний намір піднести статус північносхідніх територій, на яких розвинулася Московія, і понизити той район, який в розумінні Греції і Візантії був властивою Руссю.

А все таки ще довго Московське царство було відоме як Московія, а народ називав себе москвинами. Щойно при кінці 17-го століття і на початку 18-го почала вживатися назва „Росія” на означення держави „великоруських людей”. Аж до 17-го століття чужоземці називали Московію Московією, а її народ московськими людьми.

Україна

Коли з метою підсилити свої претенсії на старшого брата москвини представили термінологічне значення слів „Малоросія” і „Великоросія” і, заграючи на префіксах „Мало-”, намагалися накинути малоросам тавро меншвартості, народ півдня відкріс цієї назви і прийняв назву Україна. Зміна була оправдана, бо Україна не менше історична назва, як Русь. Так далеко назад, як 12-е століття, країна часто бу-

ла називана Україною, а її населення українцями. Наприклад, в Іпатіївському літописі було записано, що коли Володимир Глібович, князь Переяслава, помер, „Україна оплакувала його вельми”, і що в 1189 році князь Ростислав „пішов із Смоленська в Галицьку Україну”. Далі посилення на Україну знаходимо в старих документах від 1213, 1268, 1282 років. Описуючи похід гетьмана Наливайка, козацька дума голосить: „В нашій славній Україні ніхто не допоміг українцям, коли роздори навістили наші українські землі”. Як синонім Русі, Україна була вживана в різних закордонних офіційних документах, хроніках, географіях і мапах від 16-го до 18-го століть. Реєстри Сорбонни вказують, що в 16 столітті українські студенти були реєстровані як „національно Русні з України (natione, Ruthena de Ukraina), на географічних мапах з 1518 р. в Національній бібліотеці Парижу назвою „Україна” позначено територію на обох боках Дніпра разом із Києвом. Географ Сансон (Sansone) в наголовку своєї мапи України, датованої 1641 роком, поставив: Ucraina o paese de Casacchi (Україна, або земля козаків), і на тій же мапі відмітив Московську державу як „Московія”. Гетьман Хмельницький заявив польському міністрові 1649 р.: „Я не залишив ні пана, ні князя в Україні”, а в своїй промові до киявського духовенства сказав: „Бог допоміг мені вигнати поляків з України”, а в проклямації гетьмана Брюховецького говориться: „Україна наша улюблена отчизна, яку Польща і Москва хочуть поділити” (1668).

Треба додати, що до шістдесятих років 19-го століття слова „Україна” і „українці” були широко вживані в російській літературі як синоніми офіційно вживаних „Малоросія” і „малороси”. Тільки в 1863 році їх заборонила цензура і вилучила з обігу. Того року міністер внутрішніх справ М. Валуєв видав злопам'ятну проклямацію: „Укра-

їнської мови ніколи не було, немає і ніколи не буде". Від того часу по сьогодні більшість росіян із задоволенням повторюють ці слова без найменшого зусилля довести це науково.

Хоч „Україна” була вигнана з Росії, вона замінила стародавню назву „Русь” в Галичині й на Буковині, на територіях поза Російською імперією, і також на Буковині і в Галичині „українець” заступив „русина” і „руського”, що були національними назвами тих людей. Хоч і введені в життя, ці зміни — щоправда - не були офіційно визнані австро-угорським урядом. В 1915 році група українських парламентаристів звернулася до уряду, щоб замінити русина українцем, але нічого з того не вийшло.

Огож, зближаємося до кінцевого висновку. В старі часи, починаючи від 9-го століття, ті, що жили на землі, знаній тепер під назвою Україна, називали її Русь, а себе руськими. Тому що москвини, які були цілком іншим народом, присвоїли собі ці назви, первісні (справжні) руські люди вибрали своїй землі назву Україна, а для себе — українці. Вони мали повне право це зробити; нація має право назвати себе. В цьому випадку назва не була вигадана. Стару назву, яка була неважна, відкинуто і нова назва, яка існувала побіч старої принаймні після 12-го століття, увійшла вжиток. Таким чином претенсії Москви до спадку й родоводу України були ефективно відкинені.

Расове походження

Щойно на початку 19-го століття російські цілеспрямовано і послідовно ширяли теорії, що російський народ складається з трьох відгалужень: великороси, малороси і білоруси. Історія України сягає аж до дев'ятого століття, тоді як Московія виступає в історії аж майже чотирьох років пізніше. Як же ці дві країни можуть бути одні і те саме?

На расовість цих двох народів склалися цілком інші елементи. Клясичний російський історик Ключевський

твердить, що великоруська вітка пошла із схрещення східньослов'янських племен із здепереваними фініськими племенами і додає: „...не може бути й сумніву, що фініські елементи грали роллю у формуванні типового обличчя росіянина, бо ж його фізіономія жодною мірою не відповідає жодній расочці повсюду характерній слов'янщині. Високі вилиці обличчя і сплюснений ніс великороса достовірно свідчать про вплив фініської домішки в його крові”.

І навпаки, той же самий авторитет виразно доказує, що, наскільки можна вірогідно твердити, малороси були виключно слов'янського походження.

Слідом за Ключевським вчені, які мали багато свіжого матеріалу для обґрунтування своїх суджень, ні хвилини не сумнівалися, що український і російський народи фундаментально різні. Професор Московського університету Чепурковський висловив думку, що етнографічно східні великороси мають багато спільного з мордвинами, черемісами і башкирами, і що великороси, які живуть між горішнім Дніпром і горішньою Волгою, споріднені з литовцями, зирчанами й пермяками. Українці, сказав той самий авторитет, відрізняються від тих великоросів і дуже подібні до своїх західних сусідів. До того самого висновку прийшли й інші рівної слави авторитети в науковій праці, такі як А. А. Спіцін, А. Н. Рюрін, А. А. Корсаков, В. С. Іконніков, а з молодших - А. Е. Прешняков, М. К. Любавський і М. С. Грушевський.

В періодичу *Українська життя*, 1912 р., академік Корш влучно підбив проблему такими словами: „Настільки очевидною є різниця між українцями й іншими слов'янами, що зайво про це й говорити. Їх відрізняє від людей державної нації (великоросів) ось що:

1. Мова. Мова українців поділяється на діалекти, які незалежні від різних відгалужень великоруської мови.

2. Фізичний вигляд і побудова. Вже на перший погляд можна відрізнити

українця від великороса.

3. Характерність. Українці мають характерний і тільки їм притаманний гумор, життєрадісність і чутливість.

4. Звичаї й навички. Так глибоко закорінені їхні звичаї й навички, що українці зберігають їх, навіть живучи серед великоруського населення.

Всі ці різниці справжні і могли постати тільки з того факту, що кожний народ має своє виразно власне життя, інше від другого продовж довгих століть. З цієї простої причини різниці будуть зберігатися, тільки дещо змодифікуються під впливом загальнолюдської культури”.

М о в а

По довгих студіях і суперечках велика більшість науковців погоджуються, що російська і українська мови фундаментально різні. До цього рішення дійшли, зваживши їх фонетичну зрілість, морфологію, лексографію і літературну традицію. Якщо деякі з філологів, як Шахматов і Корш, тої думки, що колись існувала „праслов'янська мова”, спільна для всіх слов'ян, то всі вони один до одного признають, що вже в 9-му віці мова Київської Русі мала свої власні індивідуальні риси, які відрізняли її від інших слов'янських мов, і що в ході часу ті різниці сталися настільки усталені, що тільки при допомозі мовного словника Київської Русі стало можливим пояснити багато темних місць у старій київській літературі.

В 1906 році Рада міністрів зажадала від Академії наук дати продуману opiniю про українську мову. З цією метою було зформовано спеціальну комісію на чолі з Ф. Е. Коршем, до якої увійшли А. С. Фаміцін, В. В. Зеленський, Ф. Ф. Фортунатов, А. А. Шахматов, А. С. Ляпко-Даниленський і С. Ф. Ольденбург. Виготовлений Коршем і Шахматовим звіт був затверд-

жений Академією і переданий Раді міністрів. Головні висновки звіту були що історичні умови довели до цілковитого зрізничування між Південнозахідньою Росією (Україною) і районом, що заселений великоросами; що те зрізничування відбилося на мовах тих народів, і замість того, щоб улаштувати їх однією спільною мовою, історичний розвиток поглибив діалектичні різниці, які були виразні вже в час виступу тих двох народів на кін історії, і в обличчі того факту, що існує малоросійська мова, якою розмовляють люди Полтави, Києва, Львова, великоруська мова, якою говорять люди Москви, Ярославля, Архангельська і Новгородка, про „всеросійську” мову не може бути мови. В кінці зроблено рекомендацію, щоб малоросійські люди мали таке ж право, як і великороси, говорити своєю мовою публічно і друкувати.

В 1906 році, коли вищесобговорюваний звіт був даний на вимогу Ради міністрів, Київський і Харківський університети схвалили рішення Академії і додали побажання, щоб українська література користувалася тими ж правами, що й російська, щоб Св. Письмо було перекладене на українську мову, щоб навчання в початковій школах було ведене по-українськи і щоб преса з Галичини була дозволена в Росії.

Численні українські вчені, включно із Смоль-Стоцьким і Сімовичем, могли б бути тут цитовані, але в обличчі ясного і категоричного рішення Академії наук — найвищого російського авторитету у справах філології, це було б зайвим. Я тільки хотів би додати думку однієї особи — індивідуальну думку академіка Корша: „Зрілість мови, з погляду історичного і культурного, завершується, коли вона стає засобом вислову думки і почувань людей, які мають свою культуру й історію і які творять етнографічну цілість. Судячи по цих критеріях, мова українців настільки є МОВОЮ, наскільки й великоруська”.

Зв'язки між Північчю і Півднем

Вистачить звернутися тільки до російських істориків, щоб продемонструвати, що від початку зв'язки між Московією і Руссю, тобто між Північчю і Півднем, були слабкі. Ключевський каже, що це „в особі Андрія Боголюбського, коли великороси перший раз виступили на історичну сцену” — і додає: „той виступ не можна вважати щасливим”. То був Андрій Боголюбський, який із Суздалі на півночі організував виступ, яка в році 1169 спустошила Київ. В наслідок тієї наруги і зростаючої зневаги до Кисва його наслідників, відчуження, додає Ключевський, між Північчю і Півднем стало постійним.

Ключевський заявляє, що Москва була центром для великоруського роду. Народи, призначенням яких було творити Московію, на протязі довгого часу були стиснені між Волгою і Окою. Шлях на північ від Волги їм заступили колоністи з Новгороду, які були напівосілі кріпаки; від північного сходу, від сходу і півдня вони були відтяти чужими їм людьми, а на південь і на південний захід їм заступала дорогу об'єднана Польсько-Литовська імперія. Москва вросла посеред того населення, яке, за Ключевським, було ефективно ізольоване від Русі або України.

Віднога руської династії на півночі попала під вплив татарських звичаїв, які вже мали багато спільного з угорфінським населенням того району, і якраз із тієї мішанини племен слов'янських приходьків з місцевим населенням постала московська (великоруська) порода. Так, наприклад, маємо можливе пояснення, як правителі на Півночі стали деспотами, надихані безконтрольним бажанням папувати над іншими, і звідки взялася в їхньому характері дика войовничість і безкомпромісність. Коли в 1654 р. історія звела українців і москвінів лицем до лица домовитись про договір, вони не мали нічого спільного, що їх в'язало б. Конференції бу-

ло ведено через перекладачів. Українці говорили про себе як РУСЬКІ — народ з Русі, а москвіни про себе як москвіни, тобто люди з Московії. Хоч обидві сторони визнавали Православну віру, вони не відчували, що у них є спільна релігія. Для українців цар був тільки „східним православним царем”, не РУСЬКИМ царем, бо тільки вони були РУСЬКІ, і цар не мав влади над ними.

Культура на Півночі і на Півдні

Культура на Півночі була започаткована і підтримувана Півднем; іншими словами, українці були тими першими, що занесли науку до великоросів. Україна була ближча до Заходу і втримувала постійні зв'язки з осередками науки на Заході. Московія навпаки — замкнулася сама в собі і не дозволяла своїм студентам вийждати за кордон. Російські вчені не заперечують задовженість їхньої країни супроти України. Їхні публікації на цю тему заповнили б цілі томи.

В усіх сферах науки, мистецтва, майстерності, ортографії, поезії, права, одягу і звичаю в Московії несражали українські впливи. Вже в 14-му столітті багато українців працювали в Москві як учителі. В 15 і 16 століттях переклади західних книг передіставались до Москви, але ті переклади робили українці. Друковані руською мовою книжки вживались як підручники в Московії.

Після підписання Переяславського договору між Україною і Московією у 1654 році українські впливи на Півночі значно зросли.

В праці п. н. „Теофан Прокопович”, що була написана в 1881 р. (стор. 61), проф. Морозов (росіянин) пише, що Петро Великий бачив, як безмежно московське духовенство було позаду кнївського в справах освіти, і що в Москві не було компетентних людей для навчання церковного причету і для того було необхідно шукати поради у науковців з Києва. У своїй „Истории рос-

снійської літератури" академік Пипін (також росіянин) писав: „В 17-му столітті нові сили пробилися і в кінці верховодили в Московському культурному житті; тими силами були: освіта, література і загальна культура, що розвинулися в Південній Русі, особливо в Києві. Справжніх особистостей не було дома, Москва мусіла звертатися до мужів з Києва для наукової та педагогічної праці”.

Петро Великий посилав людей до Києва й Чернігова вчитися друкарського мистецтва. В першій половині 18-го століття студентів назначувано професорами Московської Академії. В 1786 році постали в Росії публічні школи, і українців призначено було учителями. В 17 столітті українці займали всі високі посади в країні. В той час Київська Академія була під кожним оглядом вищою школою учителів для цілої Росії.

Балканізація

Нераз (на Заході) говорить, що виволочення національностей в Советському Союзі обернулося б у „балканізацію Росії”. Іншими словами, натякається, що це спричинилося б до розподілу Росії на ряд малих держав, які своїми безупинними суперечками загрожували б мирові в Європі. Щоб докзати фальш такого аргументу, треба тільки нагадати, що весь простір балканських держав (Югославія, Греція і Болгарія) займає 185,653 кв. миль, тоді як простір самої України виносить приблизно 360,000 кв. миль; і що ціле населення тих трьох балканських держав становить цифру 26,217,200, тоді як в Україні під Совстами живе 36,000,000, а всіх українців — 48,000,000. Тож територія і населення самої України двічі стільки, як на Балканах. І що ще потрібно мати на увазі, так це те, що при визначуванні балканських держав було часто ігноровано національні інтереси, бо переважали політичні й стратегічні мотиви.

“Українські вісті”, ч. 14, 15, 16, 17, 18
5 квітня - 3 травня 1992 року.

Переклав
Петро Балеї

